

ЭКОНОМИКА, ОПРАТНОСТЬ, ИСЧИСЛЕНИЕ.

ՆՈՐ-ԴԱՐՆ

Տարեկան 10 րուբլի, վեց ամիսը՝ 6 րուբլի, երեք ամիսը՝ 3 ր. 50 կ. ամիսը 1 ր., հատուկ 5 կ. Բաժանորդ գրուած են Թիֆլիսում միմիայն խմբագրատանը: Խմբագրութեան հասցեն՝ Тифлисс. Редакция „Нор-Даръ“ կամ Tiflis. Rédaction „Nor-Dar“ Խմբագրութիւնը բաց է ամեն օր (բացի առն օրերէն) ժամը 9-ից մինչև 2-ը: Յայտարարութիւններն ընդունուած են ամեն լիզունեղով: Յայտարարութիւններն բառին 2 կ., լիզունեղներ համար կրկնապատիկ:

ԲՈՎԱՆԴԱՅԻՆԹԻՆ
Գիրկիկոյ կաթողիկոսութեան սկզբնաւորութիւնից մինչև մեր օրերը:
Քրոնիկոն.— Լուրեր:
Մեզ գրում են.— Հոշոց: Ղամար-լուից: Գանձակից:
Նամակ խմբագրութեան:
Թղթակցութիւնն էր.— Բող-բողայից: Նոր-Բայազիտից: Նամակ Պարսկաստանից, Թաւրիզի:
Քաղաքական.— Թիւրքիա: Քըրանտիւ: Չինաստան: Կրեմլ:
Հեռագրում էր:
Բանասիրական.— Ատտիկայի ժամանակագիր:
Տեղեկատու:
Յայտարարութիւններ:

ԿԻՆԿԻՆՑ ԿԵԹՈՂԻԿՈՍՈՒԹԵՆՆ ՍՎԱԶՆԱՌՈՐՈՒԹԻՒՆԻՑ ՄԻՆԶԵՆԻ ՄԵՐ ՕՐԵՐԸ

Սոյո կաթողիկոսական ընտրութեան առթիւ «Բիւզանդիոն»-ը հետեւեալ պատմական հակերձ տեսութիւնն է տալիս:
Եջմիածին կաթողիկոսութիւնը, պարագայից բերմամբ, 1080-ին նախ ի Թաւրիսը և ապա ի Հոռոմկայ փոխադրուած է և 1293-ին ի Սիւս: Հոռոմկայի առաջին կաթողիկոսն է Գրիգոր Պարսկունի, որ իր ծննդավայրէն, Բարեբրդի Ծովը դուրս գալէն, կրեւդափովէ կաթողիկոսութիւնն ի Հոռոմկայ, որ Գիրկիկոյ սահմանակից ի Միջագետս Այնթապի արեւելեան-հարաւային կողմէն է:

ԲԱՆԱՍԻՐԱԿԱՆ ԱՏՏԻԿԱՅԻ ԺԱՆՏԱՆՏԸ

Հինգերորդ տարին է, որ Հնդկաստանում խոշտանգող ժամանակաշրջանը քաղաքակրթութեան զարգացման համար: Պատճառը յայտնի է: Նրանք իմանում են, թէ ինչպիսի պատուհան է այն տարափոխիկ հիւանդութիւնը, որ, իւր բնոյթի խտրութեան ու դժբախտութեան պատճառով, կուտուծ է ժամանակաշրջանի այս ակտիւ անունը միտ բերելով, մարդս ակամայ մի սարսուռ է զգում բոլոր մարմնի մէջ:
Դուք մենք մեզ միմիայնու ենք մըտածելով, թէ ժամանակն այժմ միմիայն վայրենիների բաժին է, և թէ ժամանակակից քաղաքակրթութեան սպառնալուծութեան են այդ ակտիւ դէպ յաջողութեամբ կուտուծ և յաղթահարելու: Որքան էլ հիմնադր լինի այս միմիայնութիւնը.— այդ բանը մեզ համար չէ:
Մենք թէ և արտաքուստ մեր նկատուկացի կեանակով մեզ լուսաւորուած ու քաղաքակրթութեան ենք համարում, բայց հանրային առողջապահական կանոնների պահպանութեան գործում մեր ցոյց տուած դատաւարութիւնը անփոյթ ու թեմաք ու անտարբերութեամբ՝ հեռու չենք գընացել վայրենիներից:
Մենք գիտենք, թէ մեր բարձր կառավարութիւնն ինչպիսի խիստ ու մեղմ ժամանակի բանաւոր միջոցներ է ընտրել և կարգ ու կանոն սահմանել՝ կայսրութիւնը ժամանակի ներմուծումից պահպանելու և, ներմուծման դէպքում, յաջողութեամբ կուտուծ համար: Սակայն կարող ենք մենք հանդիսանալ, երբ իմանում ենք, թէ ինչպիսի

Գրիգոր Պարսկունի կըլաջորդէ իր եղբայր Ներսէս Կրայեցին 1166-ին, որ իր շնորհալի և հոգեւոր զուգումը համար կըլաջորդէ Շնորհալի: Այս ա. հայրապետի օրովն էր, որ հայկական եկեղեցին յունական հետ միացնելու ջանքերը կըլան յունաց թագաւորներու և եկեղեցականաց կողմէ, ինչ որ չի յաջողիր: 1173-ին Ներսէս Շնորհալին կըլաջորդէ իր եղբորդին Գրիգոր Տղայ Դ., որու ժամանակ անկի սաստկացած էր յունական մարկանդութիւնը և կըլաջորդէր հայ. եկեղեցին:
Գրիգոր Տղային կըլաջորդէ իր քեռորդին Գրիգոր Ե. Գահակէ: Գրիգոր Գահակէի կըլաջորդէ Գրիգոր Զ. 1195-ին:
Այս Գրիգորէն յետոյ՝ իրարու հակառակ շարք կաթողիկոսներ կուտենայ հայ. եկեղեցին, որոնց մին, Սիւս նստողը, օրինաւոր կըլաջորդէր, վասն զի այն, որ իր քով չէր ունենար Լուսաւորչայ աջը, կաթողիկոսական քօղն ու դաւադանը, չէր կրնար օրինաւոր կաթողիկոս ճանչցուի: Այս շարք կաթողիկոսներէն երեքը վախճանելով, որոնց անունը յիշել անկողի կըլաջորդէ, մի միայն կըլաջորդէր Սոյո Յովհաննէս կաթողիկոսը, որ սաստիկ հրաման կըլաճէր Գիրկիկայի դուրս արտաքսել լատինները:
Յովհաննէսին կըլաջորդէ 1243-ին Գոստանդին Ե. Բարձրբերդցին, որուն օրով մեծ ժողով մը կըլա Սոյո մէջ, և ուր 25 կանոններ հաստատուեցան: Այս կանոնները զլիսաւորարար եկեղեցականաց պարտաւորութիւնները կըլաճէին, և վերջինը կըլաբարեւրէր վերջին օժանդ:

հակասանդարական վիճակի մէջ են մեր բնականութիւնները և որքան անձանք բան են առողջապահութեան տարրական կանոններն անգամ այն սղգաւանակութեան, որ՝ այսպէս ասենք՝ ժամանակի դէպ հանուած զօրաբանակի նախադարձակ գունդը պիտի լինի:— Աստիկան Ռուսիայի սահմանակալ ազգաւորութիւնը: Ինչ կարելի է սպասել կառավարութիւնից, երբ այսպիսի կենսական խնդիր մէջ, ինչպէս է ազգաւորակութեան սանդղատական բարեկարգութեան և բարեկեցութեան հարցը, երկու բնակիչները չնպաստեն նրանք եռանդով ու գիտակցութեամբ կատարելով այդ մասին օրէնքի թելադրած ու հրահանգած կարգերն ու կանոնները: Մեզ այնպէս է թուում, թէ մեզ հետ հանաք են անում կամ սուտ վարկենում են ժամանակի երկրորդ, որպէս զի խոսկան մեր քունն ու հանգիստը և մըտածել տան այնպիսի անոտի բաների վրայ, որ մեր մտածողութեան և զգացմունքի առաքականի հետ ոչինչ յարաբերութիւն չունի: Մեզ համար մեր ժիւղչեցիկ առողջութիւնը անկի թանկ է, քան թէ այն հաղորատու բանութեան, որոնք, Աստուած մի արասցէ, հէնց որ ժամանակաշրջանը երկաք, նրա զոհն են լինելու: Ժամանակաշրջանը.— մենք մեր ժիւղչեցիկ կանոններ ու կրօնական Պատկերները կամ մի ուրիշ ապահով անդ. մնացողն ինքը իւր մասին հոգայ... Որպէս զի ցոյց տանք այդ ժիւղչեցիկ փափկասուն տիրութիւններն, թէ ինչ է ժամանակաշրջանը, ինչպիսի տանջանք է պատճառում վարակուածներին, ինչպէս անխորժ աղբաւորն ու հարուստին վարակում և ինչպիսի անբարձրութիւն է զօրւում, նպատակաւորութեամբ ենք համարում ծանօթացնել

զոր հոռոմայ պապը խնդրած էր հայոց կաթողիկոսին իւրով կատարել և զոր հայերը մերժելով մերժեցին:
Կոստանդինի յաջորդեց Յակոբ Ե. Տարսնեցին՝ 1268-ին, և ապա Կոստանդին Բ. Պրոնապոր՝ 1287-ին, որ պատճառաւ մը աքորուելով, իրեն անդ կաթողիկոսացուցին Ստեփաննոս Հոռոմկայեցին 1290-ին: Ստեփաննոսի կաթողիկոսութիւնը թէ քաղաքական և թէ կրօնական տեսակետով շատ աղէտալի վիճակն էր կուտենայ. ինք Եղիպտոս կըլախճանի դառն ցաւօք: Ստեփաննոսին կըլաջորդէ Գրիգոր Անաւորացին, և որովհետեւ հոռոմկայի այլևս անհնալիկ դարձած էր, կաթողիկոսական աթոռը վերջնականապէս կըլափոխուէր ի Սիւս:
Անաւորացին կըլաջորդէ Կրկին աթոռազուրկ Կոստանդին Պրոնապոր՝ այս կաթողիկոսի օրովն էր, որ Կարոյ մէջ սպանուեցաւ Գրիգոր Եղիպտոսը՝ ինչի մէջ շուր խառնելուն համար:
Պրոնապորին կըլաջորդէ Կոստանդին Գ. Լամբրոնացի 1323-ին, որ եկեղեցւոյ բարեկարգութեան համար անձնադիր աշխատողներէն մէկը կըլայ:
Կոստանդին Գ.-ի կըլաջորդէ Յակոբ Բ. Սսեցին 1327-ին. մէկ քանի տարի յետոյ ասոր կըլաջորդէ Միքիթա Բոնեցին, որուն օրով հոռոմայ պապին ամեն ճիգ թափեցին հայերը պապականացնելու, օգտուելով աննպատակաւ պարագաներէն:
1355-ին Թադէի վանուց վանահայրը՝ Մարտիկ Արտազեցին՝ կաթողիկոսականութեամբ հրամաններ հանեց, որ հայք զոռոմանս ի հոռոմականութիւն յորդորող

նրանց այդ ակտիւ գաղափար նկարագիրը, որ թողիկ է մեզ Պեղոպոնեսեան կողմած երկարատեւ պատերազմի պատճառով, Թուրքիայից: *)
430 թուականէն Բիւզանդիոնի առաջ, Պեղոպոնեսեան կողմած պատերազմի երկրորդ տարին: Սպարտայից և դաւնակցիները կըլին խոժէլին Ստեփան և անբուժելի նրա դաւադանը: Զատ չէր անցել նրանց արշաւանքից, որ աթենացիներին մէջ առաջին անգամ յայտնուեցան ժամանակաշրջանի նշանները: Ասում են, թէ առաջ էլ այդ ակտիւ յայտնուած է եղել շատ անգամ, Լեմնայում և ուրիշ երկրներում, բայց այդպիսի կատարի ժամանակաշրջանի մարդկանց մահահացութիւն՝ որքան յիշում են,—չէ եղած: Որքան էլ որ աթոքեցին սաճարներում, որքան էլ որ զիմեցին գուշակներին և զրա նման միջոցներին՝ բոլորն ունայն է: Վերջ է վերջոյ մարդիկ աղէտի ծանրութիւնից ճնշուած՝ այս էլ փոքեցին:
Ինչպէս պատմում են, ակտիւ ամենից առաջ երկեցել է Եթովպիայում, յետոյ եղել է Եգիպտոս ու Լիբիայ և բոլոր է Պարսից թագաւորի աղէտութեան մեծ մասը: Աթենացիների քաղաքի վրայ յարձակում է յանկարծակի, և ամենից առաջ լուծում է Պիլէի բնակիչներին. այդ պատճառով՝ աթենացիներն ասում էին, թէ պեղոպոնեսացիները թուաւորել են նրանց ջրամբարները:—Այդ ժամանակներին տակաւին ջրհորներ չկային Պիլէից յետոյ, (որ Աթենքի նաւահանգիստն էր և է) ակտիւ հասաւ վերին

Ունիթոններու խորագրութիւններէն:
Միսրոպին կըլաջորդեն գրեթէ անշուն զօրմերով հետգնեալ հետեւեալ կաթողիկոսներ Սոյո:
Թէոդորոս Բ. 1378-ին, Կարապետ Ե. 1396, Դաւիթ Գ. 1398, Կարապետ Բ. 1402, Յակոբ Գ. 1409, Գրիգոր Ը. 1411, Պողոս Բ. 1418, Կոստանդին Ե. 1430, Յովսէփ Գ. 1439, Գրիգոր Թ. 1440, Գրիգոր Ժ. Մուսաբեկեանց, որուն կենդանութեան ժամանակ արեւելեան ազգային կաթողիկոս ընտրեցին Կիրակոս Խոյրիկայեցին, բայց կաթողիկոսական քօղն ու պապանք, մասաւանդ Լուսաւորչայ աջը Սիւս կըլանուէին: Սիւս և Եջմիածին առանձին իրենց կաթողիկոսներն ունեցան թէ և, բայց երկուց աթոռը միջև վէճն ու կռիւները շարունակուեցան երկար տարեւ:
Գրիգոր Մուսաբեկեանցի յաջորդեցին հետգնեալ Յովսէփ Գ. 1445-ին, Կարապետ Սսեցին 1467, Ստեփաննոս ի Սարա Զոյոյ 1449, Յովհաննէս Ե. Անաւորցին 1474, Յովհաննէս Բ. Թուրքիայից 1489, Յովհաննէս Գ. Քիլիկի (Կայծակ) 1525, Սիմէոն Ալէքսանդր 1539, Ղազար Ալէքսանդր 1545, Թորոս Սսեցի 1548, Խաչատուր Ե. Զորեկ 1551, Խաչատուր Ալէքսանդր 1560, Արարիկ Ե. Զորեկից 1584, Տիրատուր (օրինաւոր չէ) 1586, Յովհաննէս օրինաւոր չէ 1588, Յովհաննէս Գ. Այնթապի 1601, Գեորգի Կարապետ 1602, Միսա Կարեցի 1627, Սիմէոն Բ. Սեբաստացի 1633, Ներսէս Սեբաստացի 1648: Ասոր օրով Եջմիածին Փիլիպպոս կաթողիկոսը ս. Նրոստաղէմ գալով, ուր կըլա

քաղաքին,—Աթենքին, և այստեղ մարդիկ սկսեցին մուտնել անկի մեծ թուով: Թող ամեն մարդ գատէ այս ակտիւ մասին իւր հակադրութեան համեմատ, միմիայն է՝ հմուտ է բժշկականութեան, թէ ազգէ Թող ամեն թէ, ինչպէս գիտէ, այնպէս դատողութիւն տայ մարդիկ առողջութեան վիճակի մէջ այդպիսի գաղափար փոփոխութիւն առաջ բերող պատճառների վրայ, որոնք, նրա կարծիքով, ընդունակ են այդպիսի քաղաքային կատարել: Ես ինքս կըլապատմեմ միայն այն, թէ ինչպէս էր այդ ակտիւ, և ցոյց կըլա տայ նշանները, որ տեսնելիս,—եթէ միանգամ էլ դա կըլինուի,—ոչ որ չսխալուի, եթէ փոքր ինչ սկզբնական տեղեկութիւն ունի: Ես ինքս հիւանդացայ այդ ակտիւ և անձամբ տեսաւ ու զիտեցի ուրիշներին այդ ակտիւ մէջ:
Ամենքը համաձայն են, որ այդ տարին, որիւ հիւանդութիւնների վերաբերմամբ, ամենապատեղ յաջող էր, և եթէ մէկն առաջուց մի բանով հիւանդանում էր, ամեն մի հիւանդութիւն փոխում էր ժամանակաշրջանի միմիայնութեան: Ուրիշները, որոնք բոլորովին առողջ էին, առանց որ և է արտաքին պատճառի, յանկարծ զգում էին ամենից առաջ սաստիկ զլկի ցաւ. նրանց աչքերը կարմրում էին և բորբոքում, յետոյ ներքին մասերը, լեզուն և կողքերը, լցում էին արեւնով. շուտով թուլում էր զանոնք էր ծանր և զարշահոտ: Այս նշաններին հետեւում էին խոտորութիւն և փոշուկներ, իսկ փոքր ինչ յետոյ՝ ցաւ տարածում էր թոքերի մէջ և պատճառում էր խիստ հազ: Թոքերից տարածուելով ներքեւ ակտիւ գալարում էր ստամոքսը, որին հետեւում էր մաղձի ամենապատեղ զլկմունք, որին թիւնները զանազան անոններ են տալիս: Այս վիճակը, փաստեք հիւանդ

զանուէր նաև ինքը՝ Ներսէս՝ Սոյո կաթողիկոսը, ժողով մը գումարեցին, և երկու աթոռը միջև կըլա անհամաձայնութիւնն ու զիջումները բաժնաւոր համար 14 կանոններ սահմանեցին:
Ներսէս կաթողիկոսին կըլաջորդէ Թորոս Բ. Սսեցին 1654-ին, Խաչատուր Սեբաստացի 1658, Դաւիթ Հայկազի (ոչ օրինաւոր) 1663, Արարիկ Ե. Կարեկեանց 1673, Գրիգոր Անաւորցի (Պիժակի կողմէն) 1683, Աստուածատուր Սսեցի 1691, Մատթէոս Սարի (Կիսարացի) 1694, Պետրոս Բերիկացի 1701, Յովհաննէս Հաճնցի 1719, Գրիգոր Ռուզուր 1727, Յովհաննէս (Տիրատուր) 1730, Ղուկաս Սսեցի աջապահան 1734, Միքայէլ Սսեցի աջապահան 1737, Եղիշ Սսեցի աջապահան 1757, Թէոդորոս Սսեցի աջապահան 1791, Կիրակոս Ե. Սսեցի աջապահան, Մեծագործ առաքանակ 1801, աջապահան Եփրեմ (Բանաստեղծ) 1822, Յովհաննէս Սսեցի աջապահան 1833, Միքայէլ Բ. Սսեցի աջապահան 1846, Կիրակոս Բ. Սսեցի աջապահան 1853, Կիրակոս Գ. Սսեցի աջապահան 1866:
Այս է Սոյո վերջին աջապահան կաթողիկոսը, որ անվաւր և անընդունակ նկատուելով իր կաթողիկոսացումը, Պիլէոյ կեդր. վարչութեան որոշմամբ Արարիկ վանքը կըլաքուրուի: Այս Կիրակոս Գ. մեծ կուսակցութիւն մը ունէր Կիրիկիոյ, մասնաւոր Ատանայի մէջ, որ այժմ գերեզմանն ալ հոն է, ս. Ստեփաննոս եկեղեցւոյ մէջ: Կիրակոս Բ. բարձրահասակ, գեղեցկադէմ և բաւականին ուսեալ ու քաջաբարոյ եկեղեցական մէկը:
Գլխին ենթարկում էր ամենամանր տանջանքի: Սրանից յետոյ՝ հիւանդներից շատերն սկսում էին հեծկտալ (զկուտալ) առանց վիճմունքի, որ պատճառում էր սաստիկ կարկանդակ, միայն կծկուէին: Այս կծկուէիներ ոմանց վրայից իսկոյն անցնում էր, իսկ ուրիշների վրայ երկար ժամանակ շարունակում էր: Հիւանդի մարմինը դառնալ շօշափելիս՝ զգում էինք, որ դա ոչ շատ տաք է և ոչ գունատ, այլ կարմրադեղն էր ու ծիրանափայլ, և նրա վրայ գուրս էին տալիս բարկիներ ու պալարներ: Հիւանդը տանջում էր այնպիսի ներքին տապով, որ չէր կարողանում տանել իւր վրայ մինչև անգամ ամենաթեթեւ հագուստ կամ կտուտ ծածկոց, այդ պատճառով բոլորովին մերկանում էր և ամենամեծ հաճողով զգում էր իրեն ցուտ ջրի մէջ: Զատեք, որոնք զրկուած էին խնամքից, անյաղ ծարուի տանջանքից, յիւրաք, իրենց զգում էին ջրամբարներից: Խարութիւն չկար՝ շատ է լսում, թէ ինչ,—հիւանդի պապակը չէր կոտրում: Հանդարտաւորութեամբ անհարաւարութիւնը և անընդունակութիւնը հիւանդին ճնշում էին:
Քանի որ հիւանդութիւնը խոշտանգում էր իւր բոլոր ուժով, հիւանդի մարմինը չէր տկարանում և, հակառակ ակնկալութեան, կուտում էր տանջանքների դէմ: Այս է պատճառը, որ հիւանդները մեծ մասամբ մեռնում էին ներքին տապից, հիւանդութեան եօթներորդ կամ իններորդ օրը, բիւ թէ շատ պահանջ իրենց ոյժը: Եթէ հիւանդը զիմանում էր այս օրերին ու չէր մեռնում, հիւանդութիւնն անցնում էր աղիքների վրայ, ս. տեղ խիստ թարախ էր կապում և հետեւում էր ծանր փորհարկներ: Նրանցից

*) Оукитидъ: «Ист. Пелопоннесской войны», перев. Мищенко, т. I, кн. II, 47—53.

1871-ին օրինաւոր կաթնորդիկոս կընարուի էջմիածնի միաբաններէն Մկրտիչ Կար. Քէֆալեան, որ առաջինը կըլլայ էջմիածնական եպիսկոպոսաց Սոյ կաթնորդիկոս բնաբնակներէն՝ աջապահաններէն յետոյ, և որ 23 տարի կաթնորդիկոսութիւն ընելով վախճանեցաւ 1894-ին ի հաւաք:

ԳՐՈՆԻԿՈՆ

Թիֆլիսի ֆիզիքական օրսեր-վատորիան քաղաքում շինուելիք երկրաբանական երկաթուղու վնասակար աղբեղութիւնից զերծ պահելու համար, կաթնորդական գիտութեանց ձեռնարներ ինչպէս է յարուցել օրսերվատորիան փոխադրելու ուրիշ տեղ: ձեռնարներ մտադիր է, հարկաւոր թոյլտուութիւնն ստանալով, ծախել օրսերվատորիայի շէնքը և գետնը Թիֆլիսում և վաճառքից զոյսացած գումարը գործադրել գործիքները նոր տեղը փոխադրելու և օրսերվատորիան սարքելու վրայ:

— Թիֆլիսում գտնադան շէնքեր կառուցանելու համար կադմուած է մի յատուկ շինարարական ընկերութիւն 600,000 ռ. դրամագլխով, բաժանուած 2,400 ակցիայի՝ իւրաքանչիւր ակցիան 250 ռ. արծողութեամբ: Ընկերութեան կանոնադրութիւնն արդէն հաստատուած է Բարձրագոյնս:

— Լուստորոթեան միխտորութիւնը վճել է լուրջ ուշադրութիւն դարձնել Ղըրմու և Գովկա-ում թոյլ կործող ունեցող աշակերտներին համար միջնակարգ դպրոցներ բանալու վրայ: Այդ նպատակով մի քանի բժիշկներ կուղարկուեն յիշեալ տեղերը՝ առողջաբար և յարմարաւոր տեղեր որոշելու դպրոցներին համար: Մտադրութիւն կայ առաջինայ տարի այդպիսի երեք դպրոց բանալու:

— Ֆինանսներ միխտորութեան մէջ կազմուած մի առանձին յանձնաժողով անցած օգոստոս ամսին սխիտի դատարանը Աստրախանը Ռուսիայի երկաթուղիներին ընդհանուր ցանցի հետ երկաթուղով միացնելու ծրագրի բնու-

թեամբ: Սակայն այդ բանը, մայրաքաղաքի թերթերի ասելով, յետաձգուած է անորոշ ժամանակով:

— Բաթումից «Ռուս. գործ.»-ը մայրաքաղաքի թերթերին օգոստոսի 25-ից հեռագրում է, որ Արդահանի գաւառի Գեօլի վիճակում 8 հեծեալ և զբաղ-նորուած աւազակներ են երկացել: Եւրոպայի միջոցներ են ձեռք առնուած աւազակների սկզբ գտնելու համար:

— Անգլո-ուսական հանք-արդիւնաբերական մի նորակազմ ընկերութիւն թոյլտուութիւն է ստացել գործելու Ռուսիայում: Յիշեալ ընկերութիւնը ներպատակ ունի շահագործել վաճառական Մեկը-Ազարեանից և եղբ. Մուխամեան-ներից ձեռք բերած պղնձի ձուլարանները և պղնձահանքերը Ջանգապուրի գաւառում: Բացի դրանից՝ ընկերութիւնը գնել է նաև իշխան Գաբուլուների կալուածքը Թեկուի գաւառում, ուր նոյնպէս պիտի շահագործի այնտեղ գտնուած պղնձի և այլ մետաղների հանքերը:

— Արագւններ իւրեւ լուր հաղորդում են, որ իւր թէ վճուած է 1904 թ. Պետերբուրգում համաշխարհային ցուցահանդէս քանակ:

ՄԵԶ ԳՐՈՒՄ ԵՆ

ՋՈՒՂՈՒՑ.—Նորին Պետականութիւնից հրաման է եկել կոնդակով, որով պ. պ. Բ. Արքեպիսկոս և Բարաբէկ Թիւնիքեկան վերահաստատուած են հոգաբարձական պաշտօնում: Կոնստանտնուպոլիսի Նիսիանդամին էլ հրամայուած է հրախիլել երկրորդականներին և այլ պատուաւոր ժողովրդականներին ու նրանց խորհրդով մի քանի հոգի ևս ընտրել թիւը լրացնելու համար:

Նախանդամը մի երկու ժողով արտ, հրաւիրելով գլխաւորապէս որոշ կարգի մարդկանց, մանաւանդ հրաժարական տուած հոգաբարձաններին, որոնք էլի սկսան հին դարմանք քանուեն տալ և հայր նախադասին զուարճացնել:

—Նորին Պետականութիւնը մի խիստ կոնդակ է ուղարկել կոնստանտնուպոլիսի Նախանդամին՝ խոսելու հրամայելով մի-

տմուտայ ընթացքում ժողովել ապագիկները: Կոնստանտնուպոլիսի տեսակ խիստ կոնդակ ստացած չկայ. բայց ամբար լրացել է և միայն երկրորդականներ են փոխելը բերել, և ուսուցիչներին երկու ամսուայ առճիկները դեռ ևս անվճար են մնում: Ինչպէս երևում է, յանդիմանութիւնների ժամանակն անցել է, ոչ մի յանդիմանութիւն չի աղբում:

ՂԱՄԱՐԱՌԻՑ.—Օգոստոսի 22-ին Ղա-մարու եկաւ յայտնի հայազէտ պրոֆեսոր Մառը: Երեք չորս օր է, ինչ պ. Մառը գտնուած էր Արտաշատ գիւղում (Տրդատի թագաւորանիստ քաղաքը, որ այժմ մի հասարակ գիւղ է): Այդ գիւղն ունի այժմ 200-ից ավելի զուտ հայ բնակիչ, որի մեծամասնութիւնը պա-րապուած է այգեգործութեամբ և դի-նեգործութեամբ. այդտեղի ընտիր գի-նին յայտնի է ամբողջ երևանի նահանգին և կարող է մինչև անգամ Կախ-թի գիւղու հետ մրցել: Պ. Մառն Ար-տաշատում պարապուած էր յատկապէս հնագիտական պնդումներով, — փորել էր տալիս գտնադան հին պարսպատեղեր, ամրոյներ, բերդեր և այլն, և նրան ա. ջողով է գտնել մի քանի հնութիւն-ներ: Պ. Մառը մտադիր է եկող տարի ևս գալ Արտաշատ գիւղը՝ հետը բերելով ուրիշ մարդիկ ևս հնագիտական նը-պատակներով: Պրոֆեսորը մօտ 3 մօտ մնալով Ղամարլու՝ ճաշից յետոյ, օգոս-տոսի 22-ին, մեկնեց գէպի Երևան:

—Ջուտով լինելու է Գառնիքաւարի վիճակի ջրբաժանի ընտրութիւնը: Ներ-կայումս պատրաստ կան 5—6 թեկա-ծուներ, որոնցից չափաւր կնք խոս-տումներով խաբուած են խեղճ և միամիտ ժողովուրդին, որ իրենց ընտրէ:

ԳՆԵՉԱԿԻՑ.—Արքիւն ժամանակները գաւառում, ինչպէս նկատուի է, ուսուց-կութեան դէպքեր չեն պատահում, բայց մանր ու մեծ գողութիւնները սովորական կերպարանք են ստացել: Յիշեալ իւր տեսակի մէջ մի քանի նոր գողութիւն: Ղարաշենար գիւղում մի պատու կին տան առաջի կալուածը բնիկս՝ նկատու-

է ինչ-որ մի անձի, որը մօտենում է գէպի իրենց գոմը: Պատան սկզբում կարծեւոր, որ իւր որդի Բեգլարն է, կան-չում է նրան: Գողը մօտենում է պառա-ւին, բռնում նրա տակի կապիկի ծայ-րից և թափառում ու պառաւին կալի տակի ձորը ձգելով կապիկն առնում ու վախճում: Երկրորդ գիւղը պատա-հում է նոյնանման մի ուրիշ գէպը: Նոյն շարաթիւսը ընթացքում շարագործը մտնում է մի դարբնի խանութ, փութի վրայի կաշիքը պոկում-տանում. նոյն գիւղերը կրակի են տալիս Ս. Բարայեա-նի այդու ցանկապատը, որից ալուել են բաւական թուով մրգատու ծառեր: Նոյն շարթիւն դարձեալ գողանում են մի ծերունու մեղուի փեթակը, ջրով քա-չում մեղրը՝ տանում: Իսկ մի քանի օր առաջ մի քանի երիտասարդներ փախցնում են 10-ամեայ մի աղջկայ: Վերջինս նշանուած է եղել փախցող տղայի վրայ, բայց աղջկայ լարնակման-ը, հակառակ աղջկայ ծնողների կտակին, կամեցել են նրան մի ուրիշին տալ, որովհետեւ վերջինս առանց բաժնիքի է ուղարկել եղբ. Աղջկան, համարեա, ուշա-թափուած են բերում տուն, և ներկա-յումս գտնուած է առաջին նշանածի մօտ: Գիւտտան գիւղում թուրքերն ի-րենց նախին արածացնելիս են լինում հայերի արտօնում. արտերի հայ պա-հապանը կամենում է առաւարը քշել-տանել: Թուրքն ընդդիմանում է, և ըս-կում է երկու կողմից տար կռիւ: Թուր-քերը երկու հոգի են լինում և ուղում են հային բռնել, բայց հայը իւր դաշա-նակը շարժելով յետ-յետ գնալու միջո-ցին ձուլել էր գիւղը դիպում է նախրա-պանի գլխին, որից մեռնում է տաւա-ծածը: Տեղական մողայի և քահանայի ու մի քանի առաջնակարգ իշխանների միջնորդութեամբ՝ գործը հաշտութեամբ վերջացաւ. մինչև անգամ հայի կողմից առաջարկուած վարձատրութիւնը մոլ-լան թոյլ չէ տուել առնելու, յայտնելով որ մահմեդականների օրէնքով արեւել գողով չի կարելի ծախել, ուստի առանց փողի պէտք է հաշտութիւն կայանայ:

Գրան էին յարգել և սրբալայնքը, և աստուածային հաստատութիւնները: Այն բարը ծէսերը, որոնք առաջ պահպա-նում էին թաղման ժամանակ, ոտնախիտ էին եղած և ասան մարդ կատարում էր թաղումը, ինչպէս կարող էր: Զատերը, որոնք արդէն առաջուց թաղել էին ի-րենց ապականներից շատերին, թաղ-ման համար անհրաժեշտ եղող պարա-զանների պակասութեան պատճառով, կատարում էին թաղումն անփայլ կեր-պով: Նրանք իրենց մեռելին գնում էին ուրիշ խաղաղի վրայ և մինչև միւս մե-ռելների բերելը, որոնց համար կաղմկել էին խաղաղը, կրակ էին տալիս: Միւս-ները բերուած մեռելը պցում էին խա-ղաղի այն ժամանակ, երբ այլում էին նրա վրայ ուրիշ գիւղի, և հեռանում էին:

Ուրիշ կերպով էլ ժանտախար քաղա-քի համար պատճառ եղաւ սաստիկ ա-նառակութեան: Այժմ մարդիկ հեշտու-թեամբ համարձակուած էին կատարել այնպիսի գործեր, որ առաջ պարսկում էին մեղադրանքից և դատաստանից զերծ մնալու համար: Մարդիկ անհոտւ-մ էին, թէ ինչպէս չուտով փոխում էր հարուստի քաղաք, ինչպէս յանկարծակի նրանք մեռնում էին, և ինչպէս այն մարդիկ, որոնք առաջ ուղին չունէին, իսկոյն յափշտակում էր մեռածները ստացուածքը: Այս պատճառով մարդիկ աշխատում էին, որքան կարելի է չուտ, անձատուր լինել զգայական գուարճութիւններին՝ համահաւասար ար-համարելով և իրանքը, և հարստու-թիւնը: Ոչ որ ցանկութիւն չունէր կան-խօքն նեղութիւն կրել, բարի համբա-լահելու համար, որովհետեւ անյայտ էր, թէ չալտի մեռնի արդեօք նա, մինչև այդ նպատակին հասնելու: Ինչ որ հա-

ՆԱԿԱԿ ԵՄԻՐԱՆԻ ՌԵՎԵՆՈՒ

Տեղիս հոգաւոր գործերը խիստ ողբա-լի դրութեան մէջ են: Այստեղի հայ համայնքը բնիկ չէ, այլ մէկն այս կող-մից, միւսն այն կողմից հաւաքուած և կուրորներ են: Եւ չնայելով այն հանգա-մանքին, որ Երևանից Գորիս հայոց աղօթա-տունը, որը տարեկան 100 լուրով է վարձուած մի գերմանացուց, իւր գա-րդելով ու պարագաներով գրեթէ ոչ մի բան պակաս չունի, և ժողովուրդն էլ իրեն հովուող յատուկ քահանայ չունի նախապատուութիւն զինել է վի-ճակիս յաջորդ հ. Թաւաքալեանին, — բայց այնուամենայնիւ հայը սուրբը պա-տասխանում է, որ մենք գտնենք մի քահանայ և ինքը կը հաստատուի: Զա-հասկանալի է, որ եկուոր, չորս կողմի գաղթած մի ժողովուրդ ոչ մի այնպիսի քահանայի չի կարող ճանաչել և կա-մէկի ճանաչածը միանակելն անծա-նօթ իրլինի: Այս հանգամանքում հա-րկաւոր է, որ հոգաւոր իշխանութիւնը լը-ջօրէն ուշադրութիւն դարձնի մեղ վրայ քանի որ տոհմից այն էլ արդէն տեղի գերմանացի պատարները մեծ եռանդո-նս գործում: Հաշուի չառնելով այն բանը, թէ այստեղ հովուող հ. Թեոփորոս վարդ. Զիրակունու չորս տարուայ պաշտօնա-վարութեան օրով մեր եկեղեցու դու-ռը հազիւ թէ մի վեց ամիս շարունակ բաց է եղել, որոշ ու սեպական բա-հանայ չունենալու պատճառով՝ դեռ մեզ երկիւստեք մեռնում են առանց մկը-տութեան, ինչպէս որ պատահեց մի վերջիւս: Հայը Զիրակունին մի ամի-սաւտեղ է, վեց ամիս նորաշէնում, հինգ ամիս վախճում, և այդպէս է անցկա-նում իւր օրերը:

Բաւական չէ այն ծանր տանջանքը, որ ձմեռ ժամանակ անտանելի ցրտերի և ամառն էլ սոսկալի շոգի տակ իւ-ր չունելով գիւղացին գնում է վերստեղ հեռու քաղաք քահանայ գտնել-բերելու որեւէ եկեղեցական անհրաժեշտ կար-կատները տարու համար, միւս կողմի էլ անխօսքին փետում, մինչև յետի կողմէր պահանջում են յահանանքը:

Տեղի էր մարդկանց նոյն րոպէին և կա-րող էր այս ու այն եղանակով զօրացնել հեշտախիտութիւնը:—Համարում էր հաճելի, և օգտակար: Մարդկանց չէի ստանձում ոչ ստոտանների երկիւղը ոչ մարդկային օրէնքները, որովհետ նրանք տեսնում էին, որ մեռնում և ամենքն անխիտ, հաւատար կերպով ուստի և ստոտաններին պաշտել կա-չալաշտելը համարում էին անխիտի բան: Նմանապէս ոչ ք չէր կարծում, թէ ող-կըմայ մինչև այն օրը, երբ դատա-տանով պատիժ կը տատանայ իւր շաքա-գործ ու թեան համար: Ընտել ծանր պա-տահան համարում էր այն, որ Կ իրուած էր մարդկանց գլխին, ուստի բնա-կան էր համարում, որ, մինչև աղէտ ծանրանալը, մարդ գտնէ մի բանով կեանքի մէջ զուարճանայ:

Այս թէ ինչպիսի յանկարծակի վրա-հասած աղէտ ընկնում էր արեւմտեղիս լինի, երբ քաղաքում մարդիկ կոտորու-մ էին ժանտախարից, իսկ նրա պատեի գուրս, դաշտերն ամայանում թշուառութեան միջոցին, ինչպէս պէտ-էր սպասել, յիշեցին հեռուեալ ոտանա-տուր, որ, ալեքների տեսլով, սկզբում այսպէս էր:

«Լինելու է գորիական պատերազ-մ: Եւ նրա հետ ժանտախար»:

...Ժանտախար մուտք չգործեց Պոր-պոնիս գոնէ այն ոյժով, որ արժէր նր-մասին խօսել: Աւտուրապէս բռնեց թիւերը և յետոյ միւս տեղերը, որտե-ւազարեակութիւնը շատ խիտ էր և նե-ղուած: Այս է ժանտախար պատմու-թիւնը:

Բժ. Արաման

շատերը, ուստապա լինելով փորհարի-քից, մեռնում էին մի քիչ յետոյ: Հի-ւանդութիւնը, որ ամենից առաջ բռնում էր գլուխը, անցնում էր բոլոր մարմնի վրայ, սկսելով վերելից, ինչպէս նկարագ-րեցինք: Իսկ եթէ որեւիցէ մէկը դիմա-նում էր ամենամանր վիճակին, այն ժա-մանակ ախտը իւր գոյութեան մասին իմաց էր տալիս, բռնելով մարմնի ծայ-րի անդամները, որովհետեւ ասիան նե-թաղուած էին և սեռական անդամները, և ձեռքի ու ոտքերի մասերը: Զատերը, առողջանալիս, կորցնում էին այս ան-դամները, ոմանք էլ զրկուած էին աչքի լուսից: Լինում էին այնպիսիները, որոնք առողջանալուց յետոյ բոլորովին իրենց յիշողութիւնը կորցրած էին լինում: Նրանք չէին ճանաչում իրենք իրենց և ոչ իրենց մեծաւորներին:

Որ այս ախտի յատկութիւնը բարձր է ամեն տեսակ նկարագրութիւնից, երևում է, ի թիւս այլոց, նրանից, որ նա բռնում էր ամենքին այնպիսի ոյժով, որին ան-կարող էր հակառակել մարդկային բնու-թիւնը: Որ նա մի տեսակ արտաբոյ կարգի, անտուր երևոյթ էր՝ պարզապէս երևում է հետեւեալ փաստից. — բոլոր թռչունները և շորքոտանները, որոնք գիւղակի են, — շատ դիմաւոր մնում էին անթաղում,—կամ չէին մեռնում այդ դիմաւորներին, կամ եթէ մօտենում ու համը տեսնում էին, սատկում էին: Ահաւասիկ հաստատութիւն ասածիս: Թռչունների այս ազգը մարդկանց աչ-քից բոլորովին անհետացաւ: Նրանց չէր կարելի տեսնել ոչ գիւղակիների մօտ և ոչ ուրիշ տեղում: Գիւղակիներ այս ներ-գործութիւնն առաւելապէս նկատելի էր շնորհի վրայ, որովհետեւ նրանք սա-ղում են մարդկանց հետ:

Այսպէս էին ախտի ընդհանուր յատ-

կութիւնները, թէ և մեր թողնում ենք մի քանի առանձնապատկութիւններ, — որոնցով նա արտաբոյնաւում էր մի քանի հիւանդների վրայ: Այդ միջոցին մարդիկ ամենեւին չէին հիւանդանում այն հիւան-դութիւններով, որոնք սովորական են մարդկանց համար. իսկ եթէ մէկը հի-ւանդանում էր ուրիշ հիւանդութիւնով, — ախտը փոխում էր ժանտախար: Մեռ-նում էին և նրանք, որոնք զրկուած էին ինամբից, նոյնպէս և նրանք, որոնք չըր-ջապատուած էին ամենակերպ հոգադո-րութեամբ: Ամենին չկար մի ճար, որի գործածութիւնն օգտաւէտ լինէր հիւան-դին: Եթէ մի բան օգնում էր մէկին, վնասակար էր լինում միւսին: Ոչ մի օրգանիզմ, կուլէ առողջակազմ լինելու-դէ թուական, անկարող էր յաղթա-հաղթ ախտը: Նա բռնում էր ամենքին ան-խիտութիւն, ինչպէս էր որ լինէր նրա կեն-ցաղապարութեան եղանակը: Այս հիւան-դութեան ժամանակ ամենաարագափե-լին ոգու վնասութիւնն էր: Հէնց որ զգում էին տկարութիւնը, յուսահատուած էին: Հիւանդացոյն անձնատուր էր լի-նում ճակատադրին և այլևս չէր հակա-ռակում ախտին: Բացի այս՝ մարդիկ մէ-կը միւսին խնամելիս, ինչպէս կենդա-նիները, վարակում էին և մեռնում: Մահացութեան մեծ մասն առաջանում էր վարակումից: Բայց իսկապէս, եթէ ոմանք երկիւղից չէին մօտենում մի-մանից,—մեռնում էին միայնութեան մէջ: Այսպիսով ամայայան շատ տներ, մարդկանց պակասութիւնից, որպէս զի դարմանելն հիւանդացածներին: Եթէ որ ուրիշներն էլ մօտենում էին հիւանդ-ման, իրենք էլ մեռնում էին: Սրանք մեծ մասամբ նրանք էին, որոնք ցան-կանում էին մի որեւէ օգնութիւն հաս-նել մեռնողին: Պատուի զգացումից մըզ-

ւած՝ նրանք չէին խնայում իրենց և աչ-ցելում էին բարեկամներին մինչև անդամ-այն ժամանակ, երբ նոյն իսկ ընտանի-քի անդամները, նուազուած վշտից մե-ծաւորների մահուան պատճառով, և ըն-կուած աղէտի տարափելի, երեսի վրայ էին թողնում իրենց հաղապաններին և հեռանում էին: Գէպի հիւանդներն ու մեռնողներն ամենից ավելի կարեկցու-թիւն ցայ էին տալիս նրանք, որոնք առողջացել էին հիւանդութիւնից, որով-հետեւ նրանք փորձով իմանում էին սը-րանց կրած անհրաժեշտները և հանգիստ էին վարակման վերաբերմամբ:—հիւան-դութիւնը երկրորդ անգամ, գոնէ մա-հաւան եղով, ոչ ոքի բռնած չէր: Նրանք, ուրիշներին օրհնելներով պատկուած, ներկայի չափազանց ուրախութիւնից՝ հեշտութեամբ անձնատուր էին լինում այն յոյսին, թէ ապագայում երբեք ոչ մի հիւանդութիւն նրանց համար մահա-բեր չէ լինելու:

Ի լրումն վրահաս աղէտի արեւմտեղի-նքը ճնշուած էին նրանով, որ քաղա-քում էին խնուած դաշտի մարդիկ, մանաւանդ եկաւորները: Որովհետեւ այս-բան բաղմութեան համար եղած անե-րը բուսական չէին, և ամառը նրանք աղ-րում էին նեղ ու թանձրաօդ խրճիթնե-րում, այդ պատճառով մեռնում էին կատարեալ խառնակութեան մէջ: Մեռ-նողներն ընկած էին մէկը միւսի վրայ, ինչպէս գլխակներ, կամ կիսամեռ օո-ղակում էին փողոցներում և բոլոր ջը-րամբարների շուրջը ծառայից տան-լուով: Տաճարները, որտեղ բնակեցրել էին եկաւորներին, լիքն էին դիակներով, որովհետեւ մարդիկ յայտնել էլ մեռնում էին: Որովհետեւ ախտը խիստ խոշտա-նում էր, և մարդիկ չէին իմանում, թէ ինչ պիտի լինի իրենց ապագան,—դա-

նա ինչ-որ մի անձի, որը մօտենում է գէպի իրենց գոմը: Պատան սկզբում կարծեւոր, որ իւր որդի Բեգլարն է, կան-չում է նրան: Գողը մօտենում է պառա-ւին, բռնում նրա տակի կապիկի ծայ-րից և թափառում ու պառաւին կալի տակի ձորը ձգելով կապիկն առնում ու վախճում: Երկրորդ գիւղը պատա-հում է նոյնանման մի ուրիշ գէպը: Նոյն շարաթիւսը ընթացքում շարագործը մտնում է մի դարբնի խանութ, փութի վրայի կաշիքը պոկում-տանում. նոյն գիւղերը կրակի են տալիս Ս. Բարայեա-նի այդու ցանկապատը, որից ալուել են բաւական թուով մրգատու ծառեր: Նոյն շարթիւն դարձեալ գողանում են մի ծերունու մեղուի փեթակը, ջրով քա-չում մեղրը՝ տանում: Իսկ մի քանի օր առաջ մի քանի երիտասարդներ փախցնում են 10-ամեայ մի աղջկայ: Վերջինս նշանուած է եղել փախցող տղայի վրայ, բայց աղջկայ լարնակման-ը, հակառակ աղջկայ ծնողների կտակին, կամեցել են նրան մի ուրիշին տալ, որովհետեւ վերջինս առանց բաժնիքի է ուղարկել եղբ. Աղջկան, համարեա, ուշա-թափուած են բերում տուն, և ներկա-յումս գտնուած է առաջին նշանածի մօտ: Գիւտտան գիւղում թուրքերն ի-րենց նախին արածացնելիս են լինում հայերի արտօնում. արտերի հայ պա-հապանը կամենում է առաւարը քշել-տանել: Թուրքն ընդդիմանում է, և ըս-կում է երկու կողմից տար կռիւ: Թուր-քերը երկու հոգի են լինում և ուղում են հային բռնել, բայց հայը իւր դաշա-նակը շարժելով յետ-յետ գնալու միջո-ցին ձուլել էր գիւղը դիպում է նախրա-պանի գլխին, որից մեռնում է տաւա-ծածը: Տեղական մողայի և քահանայի ու մի քանի առաջնակարգ իշխանների միջնորդութեամբ՝ գործը հաշտութե

ԵՆԱՆ

որդա-

զի հայ

յս կող-

ւած և-

հանգա-

արգելա-

բերով

ը գար-

է ոչ մի

բնիկ

էլ վի-

անին,-

նրբը պը-

նրբը մի-

նրբը մի-

նրբը մի-

նրբը մի-

նրբը մի-

նրբը մի-

նրբը մի-

նրբը մի-

նրբը մի-

նրբը մի-

նրբը մի-

նրբը մի-

նրբը մի-

նրբը մի-

նրբը մի-

նրբը մի-

նրբը մի-

նրբը մի-

նրբը մի-

նրբը մի-

նրբը մի-

նրբը մի-

նրբը մի-

նրբը մի-

նրբը մի-

նրբը մի-

նրբը մի-

նրբը մի-

նրբը մի-

նրբը մի-

նրբը մի-

նրբը մի-

նրբը մի-

նրբը մի-

նրբը մի-

նրբը մի-

նրբը մի-

նրբը մի-

նրբը մի-

նրբը մի-

նրբը մի-

նրբը մի-

նրբը մի-

նրբը մի-

նրբը մի-

նրբը մի-

նրբը մի-

խեղճ գիւղացուց։ Եւ այս ամենը՝ սեպ-
հական հովիւ - քահանայ չունենալու
պատճառով։ Այս հանգամանքում, երբ
մեր երկրանքներն առանց միջոցառման
են թաղուում, երբ աղօթատունն ամիս-
ներով փակ է մնում, էլ ինչու համար
ենք վճարում աղօթատան վարձը, էլ
ինչու համար ենք աղօթատունն պահում
և իզուր գերմանացիներին ծանուցում
ենք վերաբերում է Ջատիկի և Ծնուն-
դեան օրերին, մէկ էլ անմիտ ևս,
քահանաները թափուում են մեր գիւղի
կրթական կեանքը, թէ ինչ է՝ պիտի անել
օրհնան և կրթիկ, սպիտակ մանկանոց-
ները գրգռանքներով շրջակայքներով
գնան։ Այս դրանով էլ վերջացաւ ամեն
բան, քահանաները կատարեցին իրենց
տարեկան պարտականութիւնները... Ի-
րերի այս ողբալի դրութիւնը մեղադրում
ենք հոգեւոր բարձր կառավարութիւնը
լուրջ ուշադրութեամբ շարժանքներ, այն
ծանախով ով գիտէ ինչ կըլինի մեր
վերջը։

Միջոցով Սարգսեան
Եկեղեցւոր Գործակից Գաւառ, 20 օգոստոսի

ԹՂԹԱԿՑՈՒԹԻՒՆՆԵՐ

ԲՈՂ-ԲՈՂԱՆ, 27 օգոստոսի.—Անշուշտ
Բող-բող անունը ընթերցող հասարա-
կութեան շատ անձանց կըլինայ, ո-
րովհետեւ այդ անունը հայեր թէ միան-
գամ էլ լսած չեն։ Եւ արդարեւ, սրա-
նից մէկ ու կէս տարի առաջ Բող-բողան
մի անհայտ ու անայտ տեղ էր ընկած
Բայրախանի գլխի արեւմտեւ, և ոչ ոքի
մտքով անգամ չէր անցնում, թէ երբ
և ինչ դրա անունն էլ կըլինի ու հուշակ
կըստանայ, ինչպէս Բայրախանին, թէ և
ոչ այն փառքով։ Սակայն ինչ բան է
Բաղուում կամ Բաղախանում անփոփոխ
Ընդհանրապէս Բաղուի միջնորդը տա-
րօրինակ երեւոյթներ է առաջ բերում։
Անցեալ տարի, երբ Ջարիկի փորձնական
հորն սկսեց շատրուան խփել Բող-բողա-
յում, հարստանալու տենչով հիւանդա-
ցած Բաղուի նոր հարստաններն ու ու
ձեռ ընկան։ մի տարուայ մէջ այդ ա-
նապատանման տեղը վիշտանքի անտառ
դարձաւ Բայրախանի այս անգամ բաղը
չէպատու։ Թէ և անթիւ վիշտանքի
տակ հորեր փորեցին ու դեռ փո-
րում են, բայց ի դուր, որովհետեւ փորա-
նակ ուկեցեր հեղուկի, միայն ջուր ու
ուռաղ է դուրս գալիս։ Եթէ Բող-բողան
կըրպարանակ է իւր ամայութիւնը, ապա
դժուար չէ, առանց մարգարէ լինելու,
գուշակել մի քանի մանր նախաբան-
ները ֆիլմաների ապագան...

Սակայն չպէտք է կարծել, թէ Բող-
բողան ոչ ոքի օգուտ չէ տուել։ Ոչ, օ-
գուտ տուել է միայն մակերեսներն ու
բաժնետոմսերի շահագործումով պարա-
պրոններն։ Օրինակներն աչքի առաջ են-
յայտնի է հանրահաշիւ Գարեհնաշ ըն-
կերութեան բաժնետոմսերի առաջակե-
լական գնների բարձրացումը, որը ոչ այլ
ինչ էր, եթէ ոչ մակերեսներն ու մի
քանի ազդեցիկ մարդկանց ստոր լսող,
որից ոչ ոք այնպէս չտեսնեց, որքան
բանութիւն ու աղբառ գտնաւարդը, որն
ստիպուած էր մէկին հինգ կամ տասը
վճարել. իսկ այդ բոլոր շարքաց պա-
ճառ եղող հորն էլ է Բող-բողայում, որը,
բացի գործ-մոխրագոյն կաւից, ոչինչ չի
տալիս այժմ։ Իսկ է՝ կան մի քանի
հորեր, որոնք նախքան են տալիս, իսկ քա-
նաղաղած այդ նախքան մինչեւ ևս իրա-
նականութիւն չի տալիս իրենց՝ իրեր
վառելիք։

Լաւատենքներն ուղղում են ապացույցա-
նել, որ Բող-բողայում ծախսուած գրա-
մը կորած չէ, որ Բող-բողային, ինչպէս
Ռամանուսի, լու ապագայ է խոստանում,
որովհետեւ նախ ջուրը քաշելով վերջը
պէտք է որ նախքան առաջ հոսի... Լու
եղաղ է, եթէ միայն ի բարին կատարի...
Յամենայն դէպս Բող-բողայի դրութիւ-
նը յուսահատական է, և ամենքն էլ մի
տեսակ ավստանալով են գործները շա-
րունակում, որովհետեւ ամեն մի յոյս

անդարձ գնացել է դրանց համար...
Սակայն և այնպէս ով կարող է հաս-
տատ երաշխաւոր լինել, որ իրերի այս
դրութիւնը մշտապէս կըլինի...

Սե

ՆՈՐ-ԲԱՅԱՆՔԻ 25 օգոստոսի.—Վեր-
ջին 10 տարում անդրաշխարհային ընդ-
հանրապէս Նոր-Բայադիտի գաւառում
տարեցատարի աչքի է ընկնում. Նախորդ
տարիներում եթէ ոչ լաւ, գոնէ բաւա-
րար կերպով գիւղացին բաւականութիւն
էր ստանում իւր ցանած հացահատիկ-
ներէրց և խոտաւորներէրց, իսկ այս տարի
մի չտեսնուած տարի է։

Թէ անձին չգտնուի և թէ սաստիկ շո-
գեղի պատճառով այս տարի հունձը
սովորականից 20—25 օր շուտ սկսուեց։
Այն տարիներ, որոնք բախտ են ունեցել
2—3 անգամ ջրելու կամ առաջին
ցանքան են, սրանց հունձը, պէտք է
ասել, բաւարար է, իսկ այն տարիներ,
որոնք յարմարութիւն չունեն ջրելու
(շատ քշերն են ջրաբերի) կամ 2 րդ,
3-րդ ցանքան են, սրանք կամ բոլոր-
վին չեն քաղուում, կամ եթէ քաղուում
են, այն էլ մեծ դժուարութեամբ, մա-
նաւանդ եթէ կղանկը օտոթային է։
Խոտի հունձ համարեա չեղաւ, հնձոյնքն
էլ մէկ կամ երկու ամսուայ պաշար են
միայն հաւաքել։ Այժմ խոտը մեղանում
ծախուում է 10 — 13 ր. թէ և գնողներ
չկան։

Կալ աննիւն արդէն սկսուել է, թէ և
դեռ հացի հունձը չի վերջացել։ Մը-
շիններին պէս ամեն ոք, մեծ էթ է պը-
տիկ, աշխատում է, ամեն մարդ շա-
պուած է՝ իւր միջոցներով հնձած ցորենը
կալի, սոււնը տանի, որ անձերի, գողե-
րի (այս վերջիններն են իսկ օրը ցերե-
կով դնում տալիքով խոտ կամ ցորեն են
գողանում), հրդեհի կուր չդառնայ։ Ան-
ցեալ օրը մի ինչ-որ տղայ, թշնամու-
թիւն ունենալով իւր հարեանի հետ,
գնում այրում է վերջին 8 սայլ ցորե-
նից բաղկացած գեղը, որ ինդի-
միակ յոյսն էր կազմում։

Այժմ շուկայում ալիւրը ծախուում է
1 ր. 80 կ.—մի գին, որ ջերմաշփի
պէս կամայ-կամայ բարձրանում է. մի
շաբաթ առաջ ծախուում էր 1 ր. 60—
70 կ.։ Ի նկատի ունենալով ներկայ
հանդամանքները—հացի թանկ լինելը
և չբաւար գտնաւարդի անտեսական սուղ
պայմանները, անշուշտ անմիջիջրական
կըլինի մեր շքաւոր դասակարգի դրու-
թիւնը, եթէ այժմանից իսկ ձեռնհաս
անձերը կամ քաղաքացիներ միջոցներ
ձեռք չառնեն դիմադրելու գալիք շա-
բերին։ Ցանկալի է, որ քաղաքի փո-
ղով (քաղաքը միջոցներ ունի) մի
քանի հարկեր պող գործն և գարի
գնէին այժման գնով (քաղաքում ցորե-
նի խալվարը ծախուում է 45 ր. գարու
խալվարը՝ 35 ր., իսկ մեր Աշակի-
տում ցորենը՝ 30—35 ր. գարին՝ 20—
24 ր.) և ձեռքը, երբ անպայման ալիւ-
րի պուրը կըհասնի 2 ր. 20—30 կող.,
կամ խալվարը 60—70 ր.,—ծախէին
նախկին գնով, այսինքն ինչ գնով որ
առած էին։

Այսպիսով՝ կարելի է աղատել մեծա-
մասնութեանը սովի ճարակից, որ բո-
ւալ առ ընդէ հէնց այժմանից սպառ-
ում է։ Այնպէս՝ անկարելի է ապագայ
շաբերի առաջն առնել։

Մի ամսից աւել է, որ կենդանիների
ծանախար Նոր-Բայադիտում մեծ գոհն
է տանում և չնայելով քաղաքի ձեռք ա-
ռած միջոցներին, դեռ ևս շարունակում
է իւր հունձը. Այժմ քաղաքում 3 անա-
նաբոյժ կա. մէկն այստեղ է մնում,
միւսն այնտեղ է գիւղերը, իսկ 3-րդը
տարի տաւարների մէջ։ Հաշուած է, որ
մինչեւ այժմ այրել են 400—500 հի-
ւանդ տաւար՝ միայն Նոր-Բայադիտում.
այլուտաների տէրերը վարձատրում են
Իւրաքանչիւր օր այրում են 8—10 գլուխ
տաւար. միայն ամսոյ 21-ին տարւում
անասնաբոյժն այրել է առել 62 գլուխ
տաւար. իսկ 60 հատ էլ հիւանդներ է

գուրս բերել, որոնց էլ 2 օրուայ մէջ
ոմանց այրեց. ոմանք էլ ստակցելին։
Թէ գիւղերի և թէ քաղաքի ճանապարհ-
ները փակուած են, գիւղեր և ցերեկ
պահպանները հսկում են, որ մի գիւ-
ղից միւս գիւղ կամ քաղաքը տաւար չը-
տանեն կամ բերեն։ Պէտք է ասել, որ
տաւարի ժանտախտը նպաստեց խոտի
գինը շքաւորանալուն. ով որ համոզուած
է, որ չի կարող ձեռք տաւար պահել
խոտ չհարուստ պատճառով, իւր տաւարի
գլխին մի ինչ-որ խաղ է խաղում, հիւան-
դացնում և այլել տալիս ու գինն ստանում։
Իսկ փողի կարօտ շատերն էլ իրենց
լղար տաւարները, որոնք իրեր մացու
անպէտք են, դարձեալ հիւանդացնում և
ցոյց տալով անասնաբոյժին իրեր հի-
ւանդ տաւար՝ այրել են տալիս և ստա-
նում արժողութիւնը։

Լ. Գեորգիսեան

ՆՈՐԱՎ ԳՐԱՅԻՆՆԵՐ

ԹԻՒՐԻՔԻ, 19 օգոստոսի.—Օգոստոսի
5-ին տեղի ունեցաւ Թաւրիզի հայու-
հանգանակագործական ընկերութեան ընդ-
հանուր ժողովը, որ կարգացուցին և
հաստատուցին 1898—99 թ. ուսումնա-
րանական տարեշրջանի հաշիւները և ըն-
տարուցին վարչութեան երեք անդամներ։
Այդ ժողովին ներկայ չէին ընկերութեան
վարչութեան դէմ բողոքները, որովհետեւ
իրենց պարագլուխ սրբազանը Թաւրի-
զում չէր գտնուում այդ միջոցին, այլ
Վեհափառ Կաթողիկոսից նմանակ ստա-
նալով մեկնել էր Սալմաստ։ Տիրաւոր նա-
մակը կարգացուցին ասում են, թէ
կաթողիկոսին, ի միջի այլոց, գրել է
թեմայաւորներին, որ եթէ վերջինս
չի կարողանում իւր թեմը կառավարել,
թող քաշուիս. Թաթլոս առաքելի վա-
րը և աշխատի այդ հաստատութիւնը
բարեկարգելու. և եթէ այդ էլ չաջա-
ղուի նրան՝ Վեհափառ Կաթողիկոսը կը
գրի Կ. Պոլսի պատրիարք Սրբախնայ
սրբազանին՝ նրան յետս կոչելու հա-
մար։

Նստիս 16-ին իւր մահկանացուն կըն-
քեց պոլսեցի վաճառական և Թաւրիզի
լուսաւորութեան գործի համար անկեղ-
ծօրէն աշխատող Յովակիմ աղա Փէնէր-
Վեանը։ Յովակիմ աղան եղել է Կ. Պոլ-
սում թաղական խորհրդի բարեխիղճ ան-
դամ. նա, վերջին ուս-թրքական պա-
տմարագի ժամանակ, Կ. Պոլսի նոյն
ժամանակի պատրիարք Ներսէս Վարժա-
պետեանի խնդրանքով հանգանակել և
վճարել է Գում-Կապուի մայր եկեղեցու
մօտ երկու հազար սոխի պարտքը, վա-
րել է Կ. Պոլսի Ս. Փրկչի ազգ. հիւան-
դանոցի հոգաբարձուի պաշտօնը։ Իսկ
Թաւրիզում երկար տարիներ եղել է
Արամեան դպրոցի հոգաբարձու և ու.
Աստուածածին եկեղեցու երկգլխին։ Յո-
վակիմ աղան էր, որ Արամեան վարժա-
րանից առաջին անգամ դուրս վտարեց
կըթելու և ուսուցանելու խալիֆայական
հին սխեսներ, Ղադայի թաղում հիմնեց
գրադարան-ընթերցարան, զարգացրեց,
գեղեցկացրեց մեր եկեղեցին և իրա-
ւամբ կոչուեց «Թաւրիզիների մեծ բա-
րեբար»։

Քաղաքայիններ հէնց քր լսեցին Յո-
վակիմ աղայի մահուան լուրը, բոլորն ի
մի խմբուած վճռեցին, որ իրենց սիրած
յարգելի անձնաւորութիւնը թաղուի Զա-
լայի եկեղեցու բակում, որի համար հան-
գուցեալը երկար տարիներ գործել և
աշխատել է Թաթլոս հանդիսին մա-
նակում էր խուռն բաղմոթիւն. դա-
գաղի վրայ աչքի էին ընկնում 7 պտկ-
ներ, թորմ ծաղիկներով շինուած, ո-
րոնք դրուած էին Թաւրիզի բոլոր հա-
տատութիւններին և հանգուցեալի ազգա-
կաններին կողմից։ Դազաղի վրայ երեք
դամբանական ճառեր խոսուցցին՝ մէկը՝
Ղալայի Արամեան վարժարանի հոգա-
բարձուի կողմից, երկրորդը՝ իւր
ազգականների կողմից, իսկ երրորդը՝
հանգուցեալի մի բարեկամի կողմից.
վերջին դամբանականը շատ ազդեց սը-

գակիւր հանդիսականներին վրայ։ Թաթ-
լոս հանդիսին խնայալէս մասնակցում
էր Թաւրիզի ամբողջ հայութիւնը. խա-
նութեանները մինչև անգամ՝ իրենց
կրպակները մինչև կէս օր փակած՝ ե-
կել էին իրենց վերջին պարտքը մա-
տուցանելու հանգուցեալին։ Ներկայ էին
նոյնպէս տեղի անկրկական հիւպատոս
Վուրը, ֆրանսիական հիւպատոսարա-
նի թարգմանը և Թաւրիզում ապրող բո-
լոր վաճառականները։

Հազար

ԲԱՆԱԿԱՆ

ԹԻՒՐԻՔԻ.—Վոյլֆի գործ.>»-ը Կ. Պոլ-
սից. օգոստոսի 21-ից (սեպտ. 2-ից)
հեռագրում է. «Դրան այն շրջաբերակա-
նին, որի մէջ նա կաննում էր, որ շո-
գենաւային ընկերութիւններն իրենց
նաւերի վրայ շրջապանն առանց անցա-
րի Թաւրիզի վերադարձող հայերին,
այստեղի ուսուցող դեսպանատունը պա-
տանախել է, որ հայերի կոտորածի
ժամանակ Ռուսիան դեսպատարան էր
տուել հայերին կարեկցութեան զգացու-
մից դրդուած միայն, ուստի այժմ պէտք
է պնդել, որ նրանց տեղ տրուի իրենց
հայրենիքում»։

ՖԻՆԱՆՍԻ.—Գարիբի մի քանի լրա-
գրներ հաղորդում են, որ աստրիական
դինուորական attaché գնդապետ Ջեյ-
դերի և գնեբալ Ռոժէի մինչև մեռ-
մարտ է տեղի ունենում։ Գնդապետ
Ջեյդերն իմանալով գնեբալ Ռոժէի
Ռեննի դատարանի առաջ տուած ցուց-
մունքի այն մասը, որի մէջ Ռոժէն կա-
նածուած է Ջեյդերի հերքման անկեղ-
ծութեան վրայ (գործը վերաբերում
է Դրալֆուսի անմեղութեան մասին),
Ջեյդերի գրած նամակին, աւտո-
րիական դեսպանատան հաւատարմատար
Դուրբին յանձնարարեց Ռոժէից պահան-
ջելու, որ կամ իւր խօսքերը յետ առնի,
կամ գնեբով գահաջում տալ իրեն։ «Fi-
garo»-ն հաստատում է միւս լրագրերի
հաղորդած այս լուրը, բայց իւր կող-
մից անկախում է, թէ Դուրբին ամե-
նին չի խառնուած այս գործին։ Ջեյ-
դերն ուրիշ մարդուկաներ է դրկել գե-
նեբալ Ռոժէի մօտ։

Նախաւորում (Ջորջիա նահանգ)
հրատարակուող ամբերկական «Journal»
լրագիրը հրատարակել է մի գերմանա-
ցու նամակը, որ, իւր թէ, թարգման է
եղել գերմանական գլխաւոր շտաբում
նա, իւր թէ, թարգմանել է № 120
թիւանոթին վերաբերեալ գոլումնաւոր
Դրալֆուսի,—ասում է նա,—բոլորովին
յայտնի չի եղել գերմանական գաղտնի
պաշտօնութեանը։ Դաւաճանը եղել է
Էստեհանային, որը միշտ գաղտնի գո-
կուծանանք էր տալիս գերմանական
ներկայացուցչին որեւէ ճաշի ժամանակ
կամ ժողովարաններում։ Ետտերհազուն
և ուրիշներին Գերմանայի համար կա-
շառող միջնորդը Գարիբուս եղել է մի
ինչ-որ Բարոնէս, որն ամեն ամիս փող
է տանում Գերման-Լիոնէ բանկի միջոցով։
Մի քանի գոլումնաւորներ կարում էին
պաճուհապատանքներին մէջ, որ պատ-
ւաստում էր ոմն Ֆրանցի, և այդպիսով
ուստարում էին Գերմանիա, բայց գրու-
թեան համար ոչ էլ ուղղակի այն-
տեղ՝ այլ Անգլիայի վրայով։

ՉԻՆԵՍԵՆ.—«Ost - Asiatischer
Lloyd»-ը համառօտ տեղեկութիւններ է
հաղորդում Պեկինում հիմնուած ուսուց
ուսումնարանի մասին։ Այդ ուսումնա-
րանը հիմնուած է չինաց կառավարու-
թեան փողով։ Մօտ 200 հոգի խնդիր
են տուել մանկու համար այդ ուսում-
նարանը։ Քննութիւն տալու համար ընա-
րուած էին 80 հոգի, որոնցից 40-ն իս-
կայն ընդունուցցին (գրանից աւելի տեղ
չկայ առ այժմ), իսկ միւս 40 հոգին
կանդիդատ գրուցցին։ Պեկինի կառա-
վարական շրջաններում արդէն ի նկատի
ունեն այն բանը, որ հէնց որ հիւսիսա-

յին շինաստանում վերջանայ երկաթու-
ղիների շինութիւնը, ուսուցըն իմացող
պաշտօնեաներն անպայման անհրաժեշտ
կըլինին։ Վերոյիշեալ թերթը յորդորում
է, որ Պեկինում գերմանական

(99) рову, Баку. 25 - 6